

EDWARD NYCZ

Młodzież pogranicza – młodzież na pograniczu. Wybrane wyniki badań z projektu Interreg IIIA realizowanego w Instytucie Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego

Streszczenie: Artykuł przedstawia tematykę związaną z realizacją projektu badawczego podejmującego zagadnienie podmiotowości i tolerancji wśród młodzieży na pograniczu kultur. Młodość jest czasem określania swojej tożsamości, która jest trudna do określenia w okresie zmian globalnych i lokalnych. Przedstawiono wartości preferowane przez młodzież wiejską regionu oraz ich wizję świata i próby określenia własnego miejsca w społeczeństwie. Badania były wspólnym projektem polsko-czeskim, w którym badano młodzież i lokalnych liderów wiejskich.

Słowa kluczowe: młodzież, wartości, tożsamość, pogranicze kulturowe, pogranicze etniczne, wieś.

Omawiany projekt połączył struktury badawcze Uniwersytetu Opolskiego i Uniwersytetu Śląskiego w Opawie. Współpraca pracowników naukowo-dydaktycznych na płaszczyźnie spotkań seminaryjnych owocowała wymianą myśli dotyczących opisu zmian zachodzących na pograniczach polsko-czeskich przed zniesieniem granic państwowych w grudniu 2007 roku. Projekt badawczy „Badania naukowe dotyczące podmiotowości i tolerancji w społecznościach lokalnych pogranicza polsko-czeskiego” był współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG IIIA Czechy-Polska. Bezpośrednim realizatorem projektu był Zakład Pedagogiki Kultury Instytutu Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Opolskiego we współpracy z Uniwersytetem Śląskim w Opawie¹.

¹ Omówienie szczegółowe projektu i jego rezultatów można znaleźć w: J. Kosowska-Rataj, E. Nycz (red.): *Podmiotowość i tolerancja w społecznościach lokalnych pogranicza polsko-czeskiego*. Opole 2008, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.; J. Kosowska-Rataj, E. Nycz (red.): *Edukacyjny wymiar tożsamości kulturowej. Raporty z badań*.

Badacze próbowali wniknąć w problemy społeczno-kulturowe społeczeństwa województwa opolskiego w kategoriach funkcjonowania dorastającego pokolenia (grupa gimnazjalistów i licealistów), które reprezentuje środowiska wiejskie oraz wiejskich liderów lokalnych (sołtysów) w społecznościach lokalnych Śląska Opolskiego. Celem badań terenowych o charakterze socjopedagogicznym było uzyskanie odpowiedzi i tym samym zaprezentowanie „fotografii społecznej” wybranych sołectw województwa opolskiego wraz z kapitałem ludzkim.

Badania obejmowały dwie grupy społeczne. W części dotyczącej młodzieży wiejskiej Opolszczyzny przedmiotem badań stały się: kultura i kształtowanie tożsamości badanych, hierarchia wartości, aspiracje młodego pokolenia, postrzeganie zmian i ich ocena na poziomie lokalnym i globalnym przez młodzież, odzwierciedlenie w świadomości i mentalności badanych zmian zachodzących wokół nich, postrzeganie podziałów społecznych, stosunki pomiędzy grupami regionalnymi i etnicznymi, funkcjonowanie autorytetów w środowiskach lokalnych.

Badania przeprowadzono w wytypowanych (zróżnicowanych) regionach województwa opolskiego, w których widoczne były i są następujące zjawiska: kresowe i peryferyjne ulokowanie, zmienna przynależność polityczna, tygiel kulturowy i religijny, świadomość pogranicza: człowiek marginalny, konwersje obywatelskie i narodowościowe, mozaikowy układ etniczny, społeczny i kulturowy². Śląsk Opolski to – jak pisze Ludwik Kozołub – wyjątkowy teren do opisu i eksplanacji zjawisk i procesów społecznych zachodzących tu po II wojnie światowej, a powiązanych ze zmianami państwowości, migracjami ludności oraz procesami więziotwórczymi i integracyjnymi w nowej (uwzględniającej tzw. długie i krótkie trwanie) rzeczywistości i państwowości³. Zmiany polityczne, kulturowe i cywilizacyjne końca XX wieku wpłynęły na artykulacje dotychczas niedostrzeganych problemów wsi opolskiej.

Badanie wiejskiej młodzieży gimnazjalnej i liderów lokalnych (sołtysów) przeprowadzono na terenie województwa opolskiego w gminach wiejskich

Výchovně-vzdělávací rozměr kulturní identity. Zprávy z výzkumu. Opole 2008, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.

² Zob. M. S. Szczepański: *Regionalizm górnośląski: między plemiennością a systemem światowym*. W: A. Sułek, M. S. Szczepański (red.): *Śląsk – Polska – Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej*. Katowice 1998, UŚ, s. 17–39.

³ L. Kozołub: *Rodzima wieś opolska. Kultura i życie społeczne*. Opole 1998, UO, s. 50.

i miejsko-wiejskich powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego i oleskiego oraz gminie (miejsko-wiejska) Głubczyce. Łącznie przebadano: 496 uczniów gimnazjów wiejskich i miejsko-wiejskich. Dodatkowo dobrano w ramach kontrastu pokoleniowego grupę licealistów w liceach Kędzierzyna-Koźla i Olesna. Przebadano łącznie 124 maturzystów uczęszczających do klas III liceów ogólnokształcących. Badania przeprowadzono w styczniu 2007 roku. Badając młodzież gimnazjalną i licealną, zastosowano technikę ankiety audytoryjnej (to samo narzędzie badawcze). Badając społeczności wiejskie na określonym terenie, zwrócono się do sołtysów, jako informatorów społecznych (ale jednocześnie i liderów lokalnych). Przebadano łącznie 192 osoby. Badania przeprowadzono w grudniu 2006 i styczniu 2007 roku. Badania sołtysów przeprowadzili przeszkoleni ankieterzy za pomocą techniki wywiadu kwestionariuszowego⁴.

Tabela 1. Zestawienie socjodemograficzne badanych gimnazjalistów i licealistów

Zmienna	Wariant	Gimnazjum		Liceum	
		liczebność	%	liczebność	%
Płeć*	kobieta	270	54,3	80	64,5
	mężczyzna	226	45,5	44	35,5
Miejsce nauki**	Kędzierzyn-Koźle	173	34,8	57	46
	Olesno	254	51,1	67	54
	Głubczyce	69	13,9	–	–
Typ rodziny*	naturalna	451	90,7	113	91,1
	zrekonstruowana	4	0,8	1	0,8
	niepełna	14	2,8	6	4,8
	poza rodziną	1	0,2	–	–
Zamieszkanie*	rozbita	22	4,4	4	3,2
	wieś	418	84,1	71	57,3
Rodzeństwo*	miasto	77	15,5	53	42,7
	jedynak	34	6,8	21	16,9
	jedno	168	33,8	57	46,0
	dwoje	146	29,4	24	19,4
	troje	61	12,3	17	13,7
	czworo i więcej	77	15,5	5	4,0

⁴ Badanych techniką wywiadu standaryzowanego było 192 sołtysów. Omówienie szersze badań: E. Nycz: *Podmiotowość sołtysa w procesie modernizacji wsi opolskie*. W: I. Gembalczyk (red.): *Pedagogika i jej pogranicza*. Racibórz 2007, PWSZ, s. 194–201; E. Nycz: *Sołtysi powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego na tle wybranych sołectw Opolszczyzny*. W: E. Nycz, S. Senft (red.): *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XI–XII*. Opole 2009, Instytut Śląski w Opolu, s. 83–102.

cd. tabeli 1

Poziom życia*	bardzo dobry	205	41,2	38	30,6
	dobry	207	41,6	58	46,8
	przeciętny	60	12,1	25	20,2
	zły	3	0,6	3	2,4
	bardzo zły	–	–	–	–
Wykształcenie matki*	podstawowe	30	6,0	2	1,6
	zawodowe	190	38,2	39	31,5
	średnie	186	37,4	53	42,7
	wyższe	66	13,3	29	23,4
Wykształcenie ojca*	podstawowe	21	4,2	1	0,8
	zawodowe	226	45,5	60	48,4
	średnie	157	31,6	39	31,5
	wyższe	62	12,5	23	18,5
Sytuacja zawodowa matki*	renta/emerytura	19	3,8	5	4,0
	bezrobotna	22	4,4	8	6,5
	nie pracuje	151	30,4	19	15,3
	pracuje	295	59,4	91	73,4
Sytuacja zawodowa ojca*	renta/emerytura	26	5,2	8	6,5
	bezrobotna	13	2,6	2	1,6
	nie pracuje	27	5,4	3	2,4
	pracuje	413	83,1	109	87,9

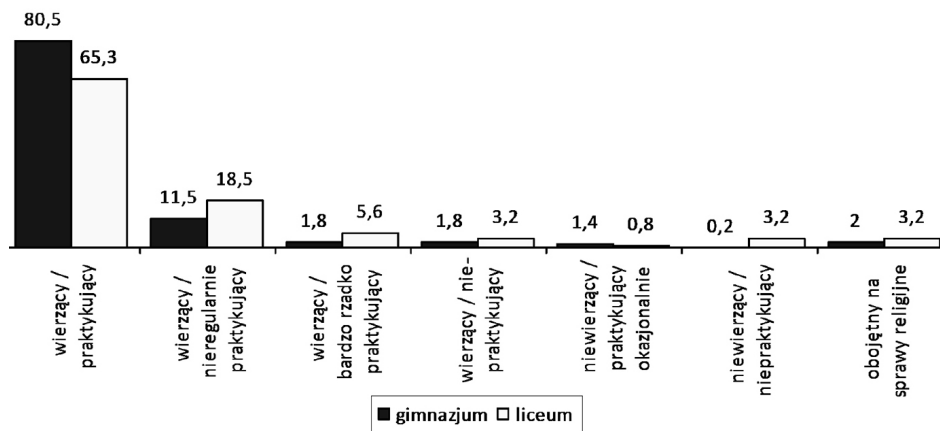
Uwaga: * niektórzy badani nie podali pełnych danych; ** Kędzierzyn-Koźle i Olesno wyrażają w tej i następnych tabelach i wykresach wszystkie gminy wiejskie danego powiatu, Głubczyce są traktowane jako samodzielna (duża) gmina.

Źródło: opracowanie własne.

W badanej zbiorowości przeważają kobiety, osoby mieszkające w środowisku wiejskim wywodzące się z rodzin pełnych. Dzietność rodzin jest uwarunkowana środowiskowo. Dominujący deklarowany poziom życia jest dobry i przeciętny. Widoczna jest różnica w kapitale edukacyjnym rodziców badanych uczniów. Rodzice maturalistów są zdecydowanie lepiej wykształceni. Dane – szczególnie z klas maturalnych – potwierdzać mogą tezę o reprodukcji struktury klasowej przez badaną młodzież. Wychowankowie wywodzący się z rodzin robotniczych i chłopskich mogą liczyć na sukces szkolny pod warunkiem zmiany habitusu (rodzinnego) na rzecz habitusu promowanego w szkole lub przez oficjalną kulturę, uznawaną jako uprawomocnioną.

Młodzieńcza religijność odgrywa *sensu largo* bardzo ważną rolę w budowanej w tym okresie życia tożsamości i przewidywanego projektu dorosłości. Dlatego warto wskaźnikowo pytać o tę zmienną. W badanych grupach przedstawia się ona następująco.

Wykres 1. Deklarowany poziom wiary i religijności badanej młodzieży (%)

Źródło: opracowanie własne

Deklaracje o własnym stosunku do wiary i praktyk religijnych dają jedynie przybliżony obraz znaczenia i roli religii w życiu jednostek. Nie muszą również odzwierciedlać stanu rzeczywistego religijności prywatnej. Postawy badanych wobec religii można rozpatrywać, na co najmniej trzech płaszczyznach: wiary, praktyk religijnych i doświadczenia religijnego. Płaszczyzna wiary licealistów wykazuje pewne osłabienie deklaracji wiary gimnazjalistów. Można przypuszczać, że ważną zmienną różnicującą jest miejsce zamieszkania, typ rodziny i wykształcenie rodziców. Podobnie sytuacja przedstawia się co do praktyki, która bezpośrednio dotyczy kultu. Badania socjologów religii wskazują, że w wieku badanej młodzieży często dochodzi do zerwania z religią i Kościołem⁵. Wskazany okres prowadzi do określenia własnej osobowości społecznej i określenia postaw wobec poszczególnych wartości, pod wpływem bodźców płynących z środowiska rodzinnego, rówieśniczego, szkolnego czy parafialnego. Kształtuje to dynamiczny stosunek do rzeczywistości religijnej, wynikający ze względnie stałych procesów percepcyjnych, emocjonalnych i motywacyjnych, predysponujących do określonego zachowania, do kształtowania się dojrzałej postawy religijnej⁶. Kształtowanie

⁵ Szerzej zobacz: W. Piwowarski: *Socjologia religii*. Lublin 1996, KUL; J. Mariański, L. Smyczek (red.): *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków 2008, WAM.

⁶ W pierwszej dekadzie XXI wieku widoczne stały się również w Polsce tendencje

się i weryfikacja postawy religijnej są przede wszystkim procesem wyboru wartości, pojmowania i emocjonalnej akceptacji lub negacji prawd i norm religijnych. Same wartości religijne stają się elementem składowym szeroko rozumianego systemu wartości. Religia, stając się wartością w doświadczeniu danej jednostki, stanowiąc jej orientację życiową i motywację działań, buduje pozytywną postawę religijną uwarunkowaną psychospołecznie. Jedynie na płaszczyźnie doświadczenia i przeżycia religijnego zauważalne jest ożywienie wśród młodego pokolenia. Analizując uzyskane dane, należy podkreślić, że łącznie ujęty wskaźnik wiary i praktyk religijnych u badanej młodzieży jest zbliżony do uogólnionej średniej całego społeczeństwa⁷.

Religijność – stwierdza J. Mariański – może być analizowana z dwóch punktów widzenia: „Jeden wychodzi od jednostki i określa miejsce i rolę religii w jej życiu. Drugi koncentruje się na instytucjach religijnych i określa ich rolę w życiu społecznym”⁸. W niniejszym opracowaniu uwzględniono pierwszą płaszczyznę. Religia odgrywa ciągle bardzo istotną rolę jako wartość integrująca wspólnoty (identyfikacja religijna jako składnik tożsamości narodowej) szczególnie na pograniczach etnicznych i narodowych⁹. W tym kontekście deklaracje młodzieży wydają się bardzo istotne.

W hierarchii deklarowanych wartości wiara sytuuje się stosunkowo wysoko. Wśród młodzieży gimnazjalnej uzyskała ocenę na poziomie 4,15, wśród licealistów 3,77¹⁰. Płeć badanych dosyć wyraźnie różnicuje wybory licealistów – wiara w większym stopniu stanowi istotną wartość dla kobiet (średnia arytmetyczna 3,91) niż mężczyzn (średnia arytmetyczna 3,50). Podobne zróżnicowanie możemy odnotować, analizując deklaracje respondentów odnośnie do stosunku do wiary i praktyk religijnych oraz wyznania. Zde-

desekularyzacyjne i indywidualizacji religii, szczególnie w młodym pokoleniu. Zob. J. Mariański: *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*. Lublin 2006, KUL.

⁷ Por. J. Mariański, *Nowe wymiary zróżnicowania religijnego w Polsce*. W: A. Kojder (red.): *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*. Kraków 2007, WAM, s. 185 i n.

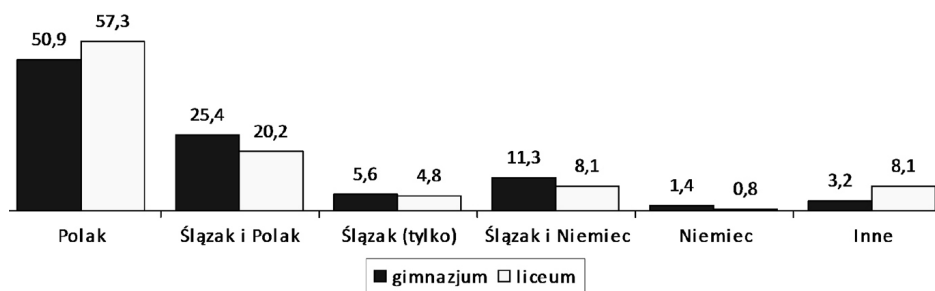
⁸ J. Mariański: *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*. Kraków 1997, „Nomos”, s. 135.

⁹ Por. G. Babiński: *Religia i tożsamość narodowa – zmieniające się relacje*. W: M. Kempny, G. Woroniecka (red.): *Religia i kultura w globalizującym się świecie*. Kraków 1999, „Nomos”, s. 211.

¹⁰ Dane przytaczane w artykule to kontinuum niewymuszającej 5-stopniowej skali Likerta, gdzie 5 oznacza „tak”, a 1 „nie”.

cydowana większość gimnazjalistów (81,1%) określa siebie jako wierzących i praktykujących, a 97,6% jako katolików (protestant – 1,4%; świadek Jehowy – 0,4%). Licealiści – odpowiednio – 65,3%, a deklarowany procent katolików – 89,5%. Jednak co dziesiąta osoba (10,5%) nie odpowiedziała na to pytanie. Można zaryzykować tezę, że dla tej grupy młodzieży wiara nie stanowi ważnej sfery życiowej¹¹.

Wykres 2. Deklarowana przynależność etniczna badanej młodzieży (%)

Źródło: opracowanie własne.

Ważnym elementem autocharakterystyki badanej młodzieży będzie określenie jej przynależności etnicznej. Dane uzyskane w badaniach wskazują na przenikanie się różnych etniczności na badanym terenie¹². Skomplikowana historia Śląska Opolskiego znajduje odzwierciedlenie w postawach młodych ludzi. Jednostka swoją tożsamość indywidualną kształtuje w długim procesie socjalizacji. Wzory do jej kształtowania czerpie przede wszystkim z najbliższego środowiska. W sposób indywidualny wzory te rozumie i przeżywa oraz przyjmuje jako własne. Jednocześnie uświadamia sobie, skąd jest i jakie są jej korzenie. To właśnie korzenie odnoszą ją do grupy, przez którą jest uznana za „swego” i z którą czuje się związana. Rezultatem tego są określenia siebie (lokowanego w bliskości: „my”, „nasi”, „swoi”) w kontredansie do „oni”. Jed-

¹¹ J. Mariański: *Nowe wymiary różnicowania religijnego w Polsce*. W: A. Kojder (red.): *Jedna Polska? Dawne i nowe różnicowania społeczne*. cyt. wyd., s. 180.

¹² Zob. E. Nycz: *Polak – Ślązak – Niemiec. Identyfikacje mieszkańców Śląska Opolskiego na początku XXI wieku*. W: R. Szwed, L. Dyczewski, J. Szulich-Kałuża (red.): *Odmiany tożsamości*. Lublin 2010, KUL, s. 53–70; E. Nycz: *Współczesne identyfikacje mieszkańców pogranicza etniczno-kulturowego*. „Śląski Opolski” 2010, nr 2–3, s. 47–60.

nostki należące do danej zbiorowości w ramach aktualnie żyjącego pokolenia, jak też w ciągu wielu pokoleń, podobnie ujmują rzeczywistość wewnętrzną i świat zewnętrzny, mają podobny sposób przeżywania, zachowania i działania. I to właśnie stanowi tożsamość grupy. Jednostki zmieniają się, a zbiorowość trwa. Ona jako całość jest nośnikiem i przekazicielem tego wszystkiego, co łączy jednostki zmieniające się w czasie i rozrzucone w przestrzeni. Dotykamy tu zagadnienia tożsamości opartej na „zakorzenieniu”¹³, czyli poczuciu bycia sobą i u siebie, co w praktyce daje człowiekowi możliwość zrozumienia swoich obowiązków i zadań, autentycznej aktywności we własnym środowisku i na rzecz tego środowiska¹⁴.

„Pokolenie transformacji”¹⁵, „dzieci wolnego rynku”¹⁶, „pokolenie wygranych”¹⁷ – to (pierwsze po 1990 roku) pokolenie młodzieży niepodległej Polski, kraju z szansą pełnego włączenia się w procesy społeczne, ekonomiczne i kulturowe świata zachodniego; pierwsze pokolenie, które wkroczyło w rzeczywistość globalizującego się świata. To pokolenie, które musi zmierzyć się z całym bogactwem medialnego świata, który ujednolicił zainteresowania i zachowania młodzieży na całym (zelektronizowanym) świecie. Badacze rzeczywistości młodego pokolenia wskazywali, że będzie się ono szybko zmieniać pod wpływem mediów oraz na pewno zmieniać daną jemu rzeczywistość¹⁸.

¹³ Badania socjologiczne wskazują na pozytywny związek pomiędzy „zakorzenieniem” (wskaźniki: demograficzna ciągłość, wiara i jej praktykowanie, prywatna własność ziemi) w społeczności a aktywnością obywatelską na jej rzecz. Por. E. Nycz: *Edukacja regionalna i lokalna w kształtowaniu postaw obywatelskich na Śląsku Opolskim. Refleksje socjo-pedagoga*. W: R. Geisler, D. Marzec, A. Rosół, M.S. Szczepański (red.): *Polska szkoła: system oświatowy w procesie przeobrażeń*, Częstochowa – Katowice 1999, WSP w Częstochowie, s. 57–64.

¹⁴ Por. E. Nycz: *Dorastające pokolenie wsi śląskiej – pomiędzy dziedzictwem przodków a „fabrykowaniem” siebie*. W: Z. Glaeser, A. Nowakowska, J. Górecki (red.): *W poszukiwaniu nowej tożsamości Europy*. Bytom 2006, CSRG S.A., s. 243–270.

¹⁵ H. Świda-Ziembra: *Permisywizm moralna a postawy polskiej młodzieży*. W: J. Mariański (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków 2002, Wydawnictwo WAM, s. 440.

¹⁶ K. Szafranec, *Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna*. W: J. Mariański (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. cyt. wyd., s. 458.

¹⁷ Por. J. Sztumski (red.): *Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski*. Katowice 2001, UŚ.

¹⁸ Por.: E. Nycz: *Raciborski gimnazjalista '2010. Fragment fotografii zbiorowej (po-*

Prezentowane często medialnie wyniki badań nad młodzieżą dotyczą najczęściej jej segmentu wielkomiejskiego¹⁹. Trochę (badawczo) zapomniany jest świat młodzieży ze środowisk wiejskich i małomiasteczkowych (w tym dodatkowo pogranicza etniczno-kulturowego). Dlatego obecnie przedstawione zostaną wyniki badań wskazanego środowiska poprzez pryzmat kilku wątków świadomościowych dla badanego mikroświata i jego młodych aktorów. Wyniki badań wskazują, że nie ma dużej (statystycznie) różnicy między opiniami i ocenami rzeczywistości wśród gimnazjalistów a licealistów. Wynika to zapewne ze zbliżonego wieku badanych grup i tej samej sytuacji społecznej, w której się znajdują – nie są już dziećmi, ale też nie są dorosłymi. Problemem młodego człowieka staje się zbudowanie stabilnej struktury wartości, która uprawomocni jego działanie. Jej stabilność jest permanentnie zagrożona, a przyczyną tego jest zagubienie młodych w gąszczu nowych idei, których rynek się przed nimi otwiera (w pluralistycznym społeczeństwie rynku). Najwyższe wybory są w obu grupach młodych respondentów identyczne – miłość i rodzina. Wskazuje to, iż wytyczne postępowania, jakimi w życiu kierują się młodzi ludzie, są już dosyć mocno zinternalizowane i nie ulegają zmianie. Natomiast wraz z upływem czasu wartości nabiera wykształcenie i coraz ważniejsze stają się pieniądze.

Licealiści wyżej cenią patriotyzm, samorealizację i wolność. Dwa ostatnie pojęcia wskazują na proces indywidualizacji jednostki, który z wiekiem postępuje i jest wyraźnym znakiem naszych czasów. Jednostka obecnie zajmuje centralne miejsce w przestrzeni społeczno-kulturowej. Nie ma sztywnych, przypisanych jednostce etykiet, związanych z jej przynależnością do określonej grupy, a duża mobilność pozwala na dowolną zmianę przynależności grupowej, wedle uznania jednostki²⁰. Obie grupy są zgodne co do kluczowej wartości pojęć: rodzina, przyjaźń, edukacja i zdrowie. Rodzina jest pierwszym, naturalnym środowiskiem socjalizacyjnym, dlatego odgrywa ważną rolę w procesie wchodzenia jednostki w nowe środowiska, ale jak się okaże, dalej jej siła oddziaływania słabnie na rzecz grup rówieśniczych i wartości przez nie reprezentowanych. Wysoka pozycja przyjaźni wskazuje na istotne

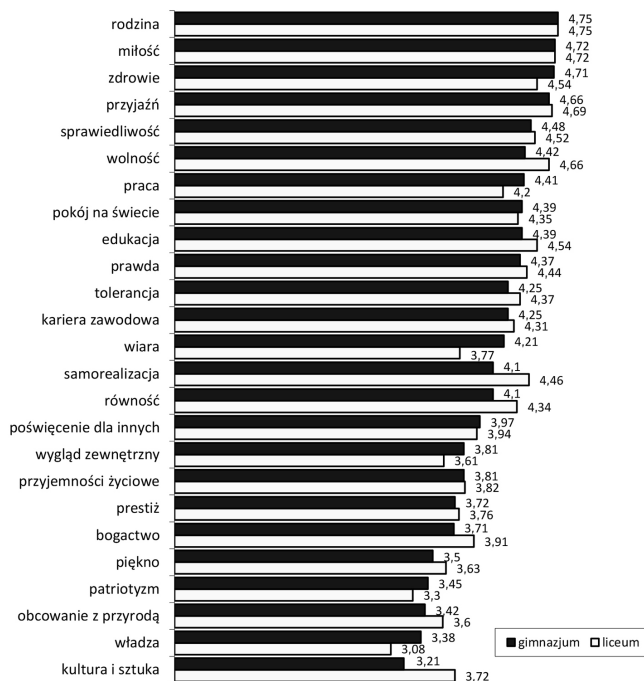
między dziedzictwem przodków a „fabrykowaniem” siebie). W: L. Nowacka, E. Nycz (red.): *Racibórz. Dorastanie w przestrzeni miasta na początku XXI wieku*. Racibórz 2010, PWSZ w Raciborzu, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, s. 8–67.

¹⁹ Por.: R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.): *Młodzi wobec (nie)gościnnej przyszości*. Wrocław 2005, DSWE TWP we Wrocławiu.

²⁰ P. Sztompka: *Socjologia zmian społecznych*. Kraków 2005, „Znak”, s. 5.

znaczenie tych ostatnich w życiu dorastającej jednostki. To głównie dzięki nim nastolatek może skonstruować swoje „ja odzwierciedlone” i zaspokoić podstawową potrzebę przynależności (tym razem jednak do grupy homogenicznej wiekowo). W oparciu o tę grupę młody człowiek kształtuje w dużej mierze swoją tożsamość i wyucza się nowych ról, które będą od niego wymagane, jak również orientuje się na wartości, które ta grupa ceni. Coraz częściej jest to wymieniany również przez Piotra Sztompkę racjonalizm²¹ i związana z nim wysoka pozycja nauki – edukacji jest uważana za doskonały środek poznania i cieszy się wysokim prestiżem.

Wykres 3. Wartości w ocenie gimnazjalistów i licealistów (średnia arytmetyczna skali 5 bardzo ważne – 1 nieistotne)

Źródło: opracowanie własne.

Analiza zestawienia średnich ocen wskazuje (por. wykres 3), że badana młodzież wysoko ceni takie wartości, jak: rodzina, zdrowie, miłość, przyjaźń. Uzyskane wyniki oraz deklaracje młodzieży potwierdzają, że świat wartości

²¹ Tamże, s. 5.

oscyluje wokół życia rodzinnego (szczególnie istotnego dla badanych kobiet: (średnia arytmetyczna) 4,84 dla liceum i 4,80 dla gimnazjum) oraz bliskich mu emocji – miłości i przyjaźni. Korelacja Pearsona dla typów szkół jest bardzo wysoka i istotna statystycznie ($r = 0,901$, istotne z $p < 0,05$). Na podkreślenie zasługuje także eksponowanie przez młodych wartości związanych z edukacją, pracą oraz karierą zawodową. Są one ważne zarówno dla gimnazjalistów, jak i licealistów (choć dla tych drugich mają większe znaczenie). Spośród wartości poddanych ocenie respondentów kilka kategorii odnosi się do sfery obywatelskiej. Należą do nich: patriotyzm, poświęcenie dla innych, władza. Żadna z tych wartości nie przekroczyła średniej 4,0.

Wydaje się, że reakcja młodzieży na hasła „patriotyzm”, „władza” nie wyznacza żadnych spójnych poglądów społeczno-politycznych. Można sądzić, że większość gimnazjalistów i licealistów nie neguje sensu patriotyzmu, ale bardziej razi ją samo pytanie, które nierozłącznie kojarzone jest z „trudną” współczesną polską rzeczywistością. Hipotetycznie można założyć, że badana młodzież w dorosłym życiu nie będzie zbyt aktywna w sferze obywatelskiej, koncentrując się na realizacji własnej biografii.

Młodość była zawsze okresem, w którym indywidualna historia życia przecinała się z historią – wskazywał Erik H. Erikson. Okres dorastania młodych ludzi na początku XXI wieku stał się jednak czasem ich jednostkowego²² ryzyka, na które nie było „skazane” pokolenie ich rodziców. Młody człowiek staje się obecnie twórcą i konstruktorem, scenarzystą i aktorem w wymiarach własnej biografii. Nadeszły ambiwalentne czasy nowoczesności²³, w których багаż doświadczeń pokolenia rodziców staje się zdezaktualizowany i często zbędny. Młodzi uczą się wcześniej, szybciej i czegoś innego (potrzebnego dla rozwoju) niż dorośli są im w stanie przekazać. Jak zauważa Zygmunt Bauman,

²² Koniec wieku XX jest łączony z narodzinami tzw. nowego indywidualizmu, czyli z postawą czynnego kształtowania samego siebie i własnej tożsamości. Zanikają tradycyjne ramy tożsamości, a ich miejsce zajmują nowe wzory tożsamościowe, oparte o procesy globalizacyjne „wymuszające” na ludziach bardziej otwarty i refleksyjny styl życia. Zob.: A. Giddens: *Socjologia*. Warszawa 2004, PWN, s. 84. Z. Bauman stwierdza, że w świecie wolności postmodernistycznej widoczna jest „gra w indywidualność”. Indywidualizacja jest losem człowieka, nie wyborem, a niezależność i samowystarczalność jednostki mogą się okazać kolejnym (cywilizacyjnym) złudzeniem. Za: Z. Bauman: *Płynna nowoczesność*. Kraków 2006, Wydawnictwo Literackie, s. 53–54.

²³ S. N. Eisenstadt: *Nowoczesności zwielokrotnione: podstawowy układ odniesienia i problematyka*. „Studia Socjologiczne” 2006, nr 1, s. 31.

indywidualizacja wyborów wartości, zachowań i form życia oznacza przemianę ludzkiej tożsamości z „danej” na „zadaną” oraz obarczenie człowieka odpowiedzialnością za jej realizację ze wszystkimi (często negatywnymi) konsekwencjami²⁴. Tożsamość i style życia ugruntowane w społeczeństwie tradycyjnym ustępują nowym formom, tzw. hybrydom tożsamościowym, powstającym z odmiennych, często kontrastujących źródeł kulturowych czy cywilizacyjnych.

Najbardziej zagubiona jest młodzież znajdująca się pod dominującym wpływem kultury popularnej²⁵ (jawiącej się obecnie jako kultura dominująca²⁶), która „podpowiada” młodym, czym mają wypełnić codzienność ich sensu życia²⁷. W zachodniej socjologii kultury została utworzona kategoria „globalny nastolatek” (*the global teenager*), wskazująca, że jego tożsamość kreują nie wartości narodowo-państwowe, ale medialnie prezentowana ideologia konsumpcji, niezależnie od kraju czy nawet kontynentu. Globalny nastolatek jest bardzo pragmatyczny, łatwo się komunikuje. Jest maksymalnie tolerancyjny dla różnicy i odmienności, jednocześnie cechuje go duży sceptycyzm wobec idei jakiegokolwiek zaangażowania – „głębszego uczestnictwa”²⁸. Efekty opisane powyżej sprawiają, że młodym ludziom jest trudno

²⁴ Z. Bauman: *Płynna nowoczesność*. cyt. wyd., s. 59.

²⁵ Jak wskazuje Zbyszko Melosik, kultura ta w coraz większym stopniu staje się jednym z dominujących czynników socjalizacji młodego pokolenia. Przemiany kultury współczesnej mają duże znaczenie dla kształtowania się tożsamości młodego pokolenia, a na elementy tej kultury składają się: kultura konsumpcji, przymus przyjemności i szczęścia, kultura instant, prymat zmiany i szybkiego życia, kultura klikania, prymat kultury popularnej, koniec ideałów – triumf codzienności, poczucie mocy, kultura upozorowania, inflacja znaczeń, kultura skoku adrenaliny i ryzyka, kultura kultu ciała i seksualności. Zob.: Z. Melosik: *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.): *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, PWN, s. 68 i n.

²⁶ Zob.: W. Jakubowski, E. Zierkiewicz (red.): *Edukacyjne konteksty kultury popularnej*. Kraków 2002, Oficyna Wydawnicza „Impuls”; M. Krajewski: *Kultury kultury popularnej*. Poznań 2005, UAM.

²⁷ Z. Melosik: *Pedagogika życia codziennego: teoria i praktyka*. W: A. Radziejewicz-Winnicki (red.): *Edukacja a życie codzienne*. Katowice 2002, UŚ, s. 16–17.

²⁸ Zob.: Z. Melosik: *Mass media, edukacja i przemiany kultury współczesnej*. „Pedagogika Mediów” 2005, nr 1, s. 68. Autor przytacza bardzo ciekawy pogląd socjologa amerykańskiego Lawrence’a Grossberga wskazującego, że dla młodzieży współczesnej życie jest grą, której nie bierze się zbyt poważnie, jego powierzchnia jest miejscem „gdzie wytwarza się przyjemność”, a „rzeczywistość jest niczym więcej, jak zestawem

budować w sumie trwalsze więzi i brać odpowiedzialność za swoje wybory (np. założenie rodziny).

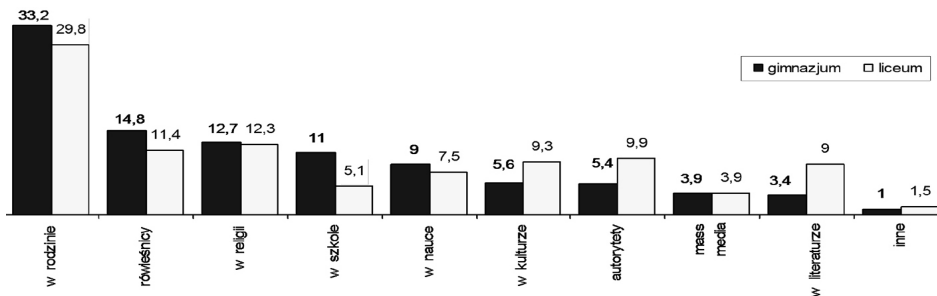
Dane z przeprowadzonych badań wskazują, że nadal głównym źródłem wartości dla młodych gimnazjalistów i licealistów jest rodzina (interkorelacja Pearsona dla zmiennych szkół wynosi: 0,919). Wskazuje to na dosyć dobrą kondycję stosunków rodzinnych i nadal duży wpływ tej instytucji na wzrastającego człowieka. Grupy rówieśnicze są nieznacznie ważniejsze dla gimnazjalistów niż dla licealistów. Kolejny stosunkowo wysoki wybór odnotowała religia – zapewne uplasowała się na tej pozycji, ściśle wiążąc się z kategorią rodziny i prostej transmisji treści kulturowych (w tym religijnych), jaka ma miejsce w jej obrębie. Warto również zwrócić uwagę na fakt, że obie grupy tak samo nisko oceniły mass media jako źródło wartości. Wynikać to może z faktu, iż młodzież nie zdaje sobie sprawy z potężnego wpływu, jaki ten środek komunikacji na nią wywiera. Na etapie nauki w gimnazjum kobiety i mężczyźni są raczej zgodni co do swoich wyborów (Korelacja Spearmana wynosi 0,964). Płeć jest czynnikiem różnicującym wybory młodzieży dopiero na etapie nauki w liceum (korelacja Spearmana wynosi: 0,845).

Dane wykresu 4 ukazują ewolucję postaw respondentów, która ma miejsce w czasie pobierania nauki. Maleje rola konkretnych osób na rzecz tzw. anonimowych autorytetów (uogólniona nauka, kultura, literatura i jej medialni reprezentanci). Współczesny przekaz medialny najczęściej opiera się właśnie na tym typie autorytetów, które nie do końca muszą być powiązane z specjalistyczną wiedzą. Wobec naiwności i braku wiedzy (części) odbiorców ich świadomość zostaje poddana medialnej obróbce²⁹.

cytatów, życiem w natychmiastowości”. A. Finkielkraut (*Porażka myślenia*, Warszawa 1992, Niezależna Oficyna Wydawnicza) pisze, że „żyjemy w epoce *feelings* (uczuć): nie ma już prawdy ani kłamstwa, stereotypu ani inwencji, piękna ani brzydoty, tylko nieskończona paleta przyjemności – rozmaitych i równych sobie” (s. 119). Poszukiwanie doznań i zatopienie w zabawowej hiperrzeczywistości dotyczy coraz szerszej rzeszy mieszkańców „globalnej telewizji”, ponad miarę ekscytujących się „Big Brotherem” i ekshibicjonistycznymi talk-showami – odrzucających wiano przeszłości, ale i również banalizujących przyszłość. Zob.: N. Postman: *Zabawić się na śmierć: dyskurs publiczny w epoce show-businessu*. Warszawa 2002, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA.

²⁹ G. Górny: *Między MATRIKSEM a KRUCYFIKSEM*. Poznań 2010, „W drodze”, s. 176–178 (esej: *Anonimowe autorytety*).

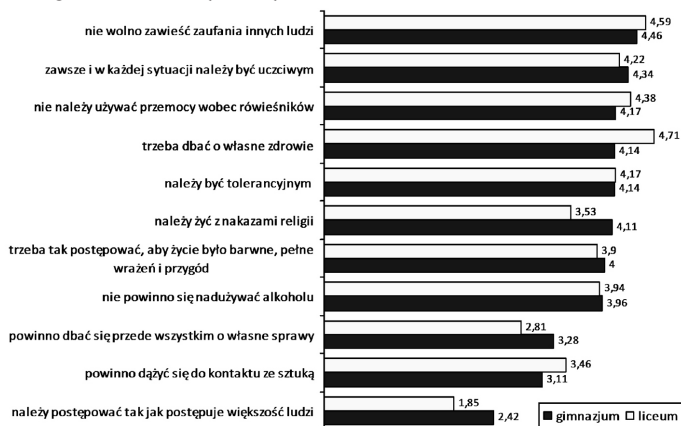
Wykres 4. Miejsce poszukiwania wartości przez badaną młodzież (%)

Źródło: opracowanie własne.

Pytając badane grupy o instytucje cieszące się największym zaufaniem osiągnięto różne wyniki dla badanych poziomów nauczania. Jednoznacznie widać, że licealiści są mniej ufni od gimnazjalistów – prawie w 36% deklarują, że nie znają takiej instytucji. Gimnazjaliści największym zaufaniem obdarzają (jako instytucję) Kościół (34%), bank (13%), oraz policję (12%). Wyraźnie rysuje się tu brak zaufania do elementów sprawowania polityki, tj. urzędu prezydenta, rządu i partii politycznych, które cieszą się prawie zerowym poparciem u obu badanych grup. Podobnie jak w pytaniu omawianym wyżej, na poziomie gimnazjum zróżnicowanie odpowiedzi ze względu na płeć nie jest duże, większe różnice zaczynają się na poziomie nauki licealnej.

Wykres 5. Zgodność poglądów respondentów z różnymi twierdzeniami dotyczącymi życia codziennego (średnia arytmetyczna skali 1 nie – 5 tak)

Źródło: opracowanie własne.

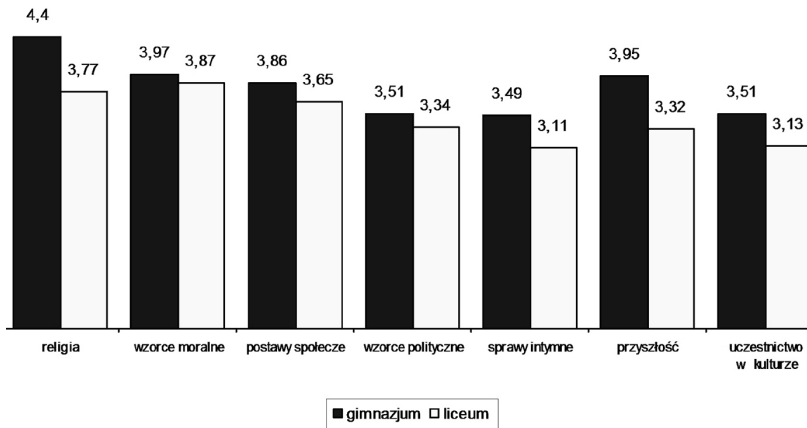
Zarówno licealiści, jak i gimnazjaliści wysoko cenią poprawne zachowania w życiu społecznym. W ich wyborach (por. wykres 5) wysoko lokują się: tolerancja wobec przekonań innych ludzi (odpowiednio 4,17 i 4,14), uczciwość (4,22 i 4,34), obowiązek nienadwerężania zaufania innym ludzi (4,59 i 4,46) oraz zakaz używania przemocy względem innych ludzi (4,38 i 4,17). Wartości te są wyżej cenione przez kobiety w obu typach szkół. Obie grupy (a szczególnie mężczyźni) zdecydowanie negatywnie oceniają zachowania konformistyczne, który to fakt kolejny raz obrazuje nam rodzący się indywidualizm. Jest to również jednak pewna cecha młodego wieku.

Ciekawym zagadnieniem jest dziedziczenie międzypokoleniowego bagażu kapitału (dystynkcji³⁰) przez badanych (por. wykres 6). Zgodność poglądów gimnazjalistów, uwzględniając zmienną płeć z poglądami rodziców, jest zdecydowanie większa (korelacja Pearsona wynosi 0,985) niż ich kolegów z liceum (korelacja Pearsona wynosi 0,876). Większa samodzielność wyborów wśród licealistów spowodowana jest dojrzewaniem społeczno-kulturowym nasilającym racjonalizację swoich wyborów w tym wieku.

Jak wynika z wcześniejszych stwierdzeń, rodzina jest żywotną wartością dla młodego człowieka. Nie dziwi zatem, że to głównie rodziców dorastające dzieci pytają o radę związaną z wyborem przyszłego zawodu, który to wybór jest ważnym elementem w kształtowaniu własnej przyszłości. Często to właśnie rodzina wzbudza w dziecku aspiracje przynależności do ludzi wykonujących określony zawód. Z drugiej strony widzimy, że do głosu dochodzi wzrastająca chęć samostanowienia o sobie i swoim przyszłym losie – młodzi samodzielnie chcą podejmować tego typu decyzje. Rówieśnicy mają słabszy wpływ na wybór przyszłego zawodu przez jednostkę, ale są również pytani o zdanie w tej kwestii.

³⁰ Można tu zwrócić uwagę na elementy tzw. świata wrodzonego, w którym wzrasta jednostka. Owe „dobra rodzinne” zawierają elementy albo „dystynkcji” albo „wulgaryzmu”, „piękna” lub „brzydota” („społeczne stosunki obiektywizowane w przedmiotach dobrze znanych”). Zob. P. Bourdieu: *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, Warszawa 2005, „Scholar”, s. 100–101. W odniesieniu do polskiej rzeczywistości warto zapoznać się m.in. z tekstem: D. Czajkowska: *Młodość, kapitał kulturowy i sukces życiowy, czyli o kilku paradoksach nierówności społecznej*. W: R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik (red.): *Młodość wobec (nie)gościnnej przyszłości*. cyt. wyd., s. 73–84.

Wykres 6. Zgodność poglądów respondentów z poglądami rodziców (średnia arytmetyczna skali: 1 nie – 5 tak). Korelacja Pearsona zmiennych wynosi 0,785

Źródło: opracowanie własne.

Różnica wieku sprawia, że badani gimnazjaliści i licealiści odmiennie zapatrują się na swoją przyszłość. Wraz z upływem czasu młodzi ludzie rozumieją, że solidną podstawą dorosłego życia jest wykształcenie, szczególnie na dynamicznie zmieniającym się rynku pracy. Chęć dalszego kształcenia deklaruje ponad czwarta część gimnazjalistów i połowa licealistów. Wraz z wiekiem obniża się duch przedsiębiorczości i spada chęć zakładania własnej działalności gospodarczej. Tłumaczyć to można tym, że rodzice badanych w większości pracują na etatach „państwowych” i nie wykazują cech osobowości (nowoczesnej), która chciałaby „gen” przedsiębiorczości przekazać swoim dzieciom³¹.

Tabela 2. Podmioty (w kolejności wskazań), które pomagają badanym uczniom w wyborze przyszłego zawodu

Gimnazjum	Liceum
Rodzice	Rodzice, rodzina dalsza
Nikt, sam wybiorę/wybrałem	Nikt. Sam/a zdecyduje, lub zdecydowałem/am o swoim zawodzie
Rodzina dalsza	Szkoła, nauczyciele

³¹ J. Podgórecki: *Psychospołeczne aspekty przedsiębiorczości*. W: E. Nycz (red.): *Przedsiębiorcy miasta. Przedsiębiorczość w mieście*. Opole 1999, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o., s. 50–51.

Tabela 2

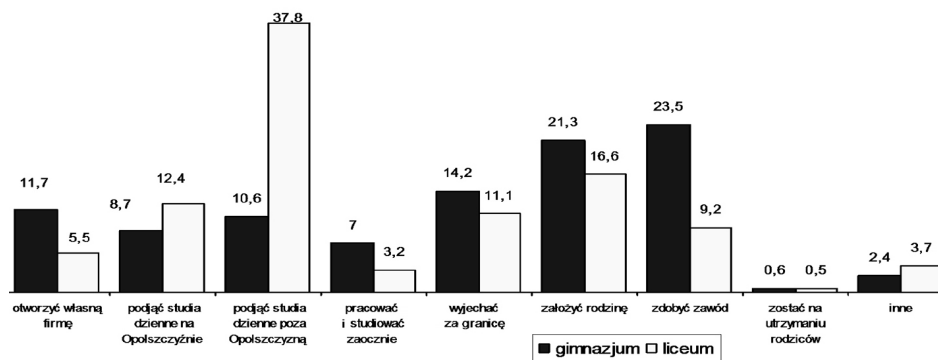
Nauczyciel/wychowawca	Przyjaciele, koledzy
Przyjaciele	Urzędy Pracy – fachowe doradztwo ze strony instytucji do tego powołanych
Znajomi dalsi	Informatory, publikacje prasowe
Szkoła, nauczyciele	Inne możliwości

Źródło: opracowanie własne.

Sytuacja rynkowa podpowiada badanym uczniom liceum, że w najbliższym okresie również trzeba będzie odłożyć na później moment założenia rodziny. Respondenci są zgodni co do jednego: z pewnością nie chcą pozostawać na utrzymaniu rodziców.

W obrębie badanych grup istnieją znaczne rozbieżności ze względu na płeć. Na etapie gimnazjum to głównie dziewczyny chcą się kształcić, chłopcy natomiast myślą raczej o założeniu własnej firmy lub wyjeździe za granicę.

Wykres 7. Plany respondentów po skończeniu szkoły (%; $r_{xy} = 0,914$)

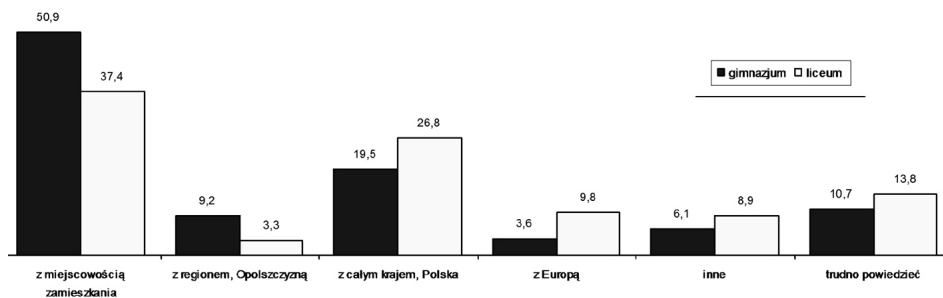
Źródło: opracowanie własne.

Wizje (młodzieńcze) swojej przyszłości wiążą losy badanych z różnymi miejscami i przestrzeniami³². Aby „zasiedlić” owe przestrzenie, ważna jest

³² Warto zwrócić uwagę na stosowaną w socjologii dystynkcję między „miejscem” i „przestrzenią”, którą wprowadził Yi-Fu Tuan (*Przestrzeń i miejsce*. Warszawa 1987, PIW, s. 13–16), pisząc, że przestrzeń jest w zachodnim świecie powszechnie przyjętym symbolem wolności. Przestrzeń stoi otworem, sugeruje przyszłość i zachęca do działania... Zamknięta i uczłowieczona przestrzeń staje się miejscem. W porównaniu z przestrzenią, miejsce jest spokojnym centrum ustalonych wartości. Istotom ludz-

własna identyfikacja, która wiąże się z deklaracją związków emocjonalnych i racjonalnych. Dane (por. wykres 8) wskazują na przemieszczenia mentalne wyborów młodych ludzi. Młodszy badani lokują swoje sentymenty w przysłówowym „kraju dzieciństwa” (tzw. mała ojczyzna), natomiast dla licealistów odniesieniem jest cały kraj (tzw. ojczyzna ideologiczna)³³.

Wykres 8. Deklaracja związków respondentów z przedstawionymi wartościami przestrzennymi (%; $r_{xy} = 0,906$)

Źródło: opracowanie własne.

Zaprezentowane dane ilościowe pozwalają przedstawić obraz wartości społecznych gimnazjalistów i licealistów na opolskich terenach pogranicza etniczno-kulturowego. Można stwierdzić, że w deklaracjach badanych uczniów dominują:

- rodzina – fundamentalna wartość dla większości respondentów,
- miłość, przyjaźń – wartości allocentryczne,
- edukacja, praca oraz kariera zawodowa – wartości pragmatyczne.

kim potrzebne jest zarówno miejsce, jak i przestrzeń... Miejsce to bezpieczeństwo, przestrzeń to wolność: przywiązani jesteśmy do pierwszego i tęsknimy za drugim. Nie ma lepszego miejsca niż dom. Przestrzeń symbolizuje przeto amorficzny świat, mało znany, chociaż kuszący rozmiarami i wyobrażaną wolnością; miejsce zaś – personifikuje mikrokosmos uporządkowany, swojski, nieco krępujący, ale za to całkowicie bezpieczny. Za: M. S. Szczepański: *Ludzie bez ojczyzny prywatnej? Wiedza o ojczyźnie lokalnej w procesach integracji społecznej*. W: E. Nycz (red.): *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*. Opole – Kędzierzyn-Koźle 1994, UO, s. 15–29.

³³ „Ojczyzna prywatna” – zdaniem Stanisława Ossowskiego – nie jest tylko wspólnotą miejsca – lecz również wspólnotą przeżyć łączących ludzi między sobą. Jest ogniwem pośrednim pomiędzy jednostką a „ojczyzną ideologiczną”. Por. S. Ossowski: *O Ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984, PWN, s. 35–40.

Młodzi ludzie myślą o przyszłości w kategoriach sukcesu – stąd tak ważna, w ich opiniach, edukacja, inteligencja, pewność siebie i uczciwość. To fundamenty kariery zawodowej. Znaczące miejsce w hierarchii wartości zajmują także takie wartości, jak: wolność, tolerancja, prawda, pokój na świecie. Stanowią one dla młodych Polaków istotne punkty odniesienia oraz ważne cele do osiągnięcia. Młodzież pomimo kulturowej globalizacji poszukuje wartości w rodzinie, w Kościele, wśród przyjaciół oraz w szkole (wbrew opiniom o upadku autorytetu szkoły jako instytucji wzorotwórczej). Badani dostrzegają potrzebę pomocy osobom starszym oraz pomocy rodzicom. Mniejsze zainteresowanie wykazują wobec spraw polityki, władzy, co potwierdzają także inne badania³⁴.

Wśród wartości badanych uczniów naczelną rolę zajmują wartości rodzinne, allocentryczne oraz te, które wiążą się z potrzebami samorealizacji, miłości, posiadania bliskich osób i bezpieczeństwa materialnego. To także okres burzliwej aktywności, czasu chaotycznych poszukiwań i wzniosłych, często nierealnych pragnień. Młodzi ludzie są zazwyczaj pełni pomysłów, ich aktywność jest przede wszystkim wyznaczona pragnieniami ocierającymi się o odwieczny dylemat „mieć” czy „być”³⁵. Jest to jednak czas młodzięcego testowania i smakowania życia (ale jednak z długoletnimi czasem konsekwencjami).

Z badań wyłania się więc obraz młodzieży ambitnej, skoncentrowanej na indywidualnym sukcesie postrzeganym nie tylko w kategoriach materialnych. Sukces to cel, do którego dążą młodzi ludzie, wybierając do jego osiągnięcia różne drogi i wypełniając go różnymi treściami. To dla jednych osiągnięcia zawodowe, samorealizacja, życie pełne wrażeń i bogatych doświadczeń, dla innych (drugich) zaś udane życie rodzinne czy działania prospołeczne skierowane na dobro ludzi. W każdym przypadku jest to (lub może być) sukces.

Badania prezentowane zostały przeprowadzone w 2007 roku. Aktualnie są już „prawie” historyczne. Jednak prace badawcze wskazywały na pewne

³⁴ Tendencje wskazane kształtują się już od pewnego czasu. Piszący zauważył je w 2002 roku, prowadząc badania młodzieży Opola klas trzecich wszystkich typów szkół. Zob. E. Nycz: *Pomiędzy zawodówką a liceum (z badań młodzieży szkół ponadgimnazjalnych Opola). Oblicze młodego pokolenia przełomu wieków*. W: A. Śliz, O. Gwiżdż (red.): *Nasza przyszłość w Unii Europejskiej. Nadzieje i obawy młodzieży*. Opole 2003, PIN IŚ w Opolu, s. 25–42.

³⁵ M. Łobacz: „Mieć” nad „być” – uzależnienie młodzieży od posiadania aktualnym wyzwaniem dla wychowawców, „Cywilizacja – o nauce, moralności, sztuce i religii” 2012, nr 42, s. 152–166.

zjawisko, które wtedy było trudno pedagogicznie dookreślić, a mianowicie na wyjazdy owej młodzieży (z czasem i tego konsekwencje) do pracy na Zachód Europy. W sytuacji Śląska Opolskiego (nie tylko³⁶) straty demograficzne są duże, szczególnie w młodszej części populacji³⁷. Można jednak mieć pewną nadzieję, że wskazane cechy i wartości społeczne badanej młodzieży z czasem zadecydują o powrocie do „kraju dzieciństwa³⁸” i bycie osobami zachowującym ciągłość kulturową między pokoleniami. Bez ich wysiłku i woli, bez ich systematycznej pracy nie będzie zachowana kultura „ojczyzny lokalnej” – ani „ojczyzny ideologicznej”, rozplywając się w postmodernistycznej nijakości.

Bibliografia

- Babiński G.: *Religia i tożsamość narodowa – zmieniające się relacje*. W: M. Kempny, G. Woroniecka (red.): *Religia i kultura w globalizującym się świecie*, Kraków 1999, „Nomos”.
- Bauman Z.: *Płynna nowoczesność*. Kraków 2006, Wydawnictwo Literackie.
- Bourdieu P.: *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, Warszawa 2005, „Scholar”.
- Czajkowska D.: *Młodzież, kapitał kulturowy i sukces życiowy, czyli o kilku paradoksach nierówności społecznej*. W: Leppert R., Melosik Z., Wojtasik B. (red.): *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*. Wrocław 2005, DSWE TWP we Wrocławiu.

³⁶ Por. E. Nycz: *Problematyka pracy i migracji w opiniach mieszkańców pogranicza etniczno-kulturowego (komunikat z badań terenowych w Gminie Bierawa)*. W: K. Glombik, P. Morciniec (red.): *Wyjazdy zarobkowe. Szansa czy zagrożenie (perspektywa społeczno-moralna)*. Opole 2005, UO, s. 97–107.

³⁷ O problemie tym pisze wielu demografów i ekonomistów. Zob. R. Jończy: *Procesy migracji zagranicznych oraz przemiany w zakresie edukacji i aspiracji*. W: E. Nycz (red.): *Kędzierzyn-Koźle. Wymiary życia miejskiego na przełomie XX i XXI wieku*. Opole 2010, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o., s. 234–250. Por.: R. Jończy: *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*. Opole – Wrocław 2010, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.

³⁸ Nawiązano tu do wiersza *Oblicza Ojczyzny* Tadeusza Różewicza („Ojczyzna to kraj dzieciństwa/miejsce urodzenia/to jest ta mała najbliższa/Ojczyzna...”

- Eisenstadt S.N.: *Nowoczesności zwielokrotnione: podstawowy układ odniesienia i problematyka*. „Studia Socjologiczne” 2006, nr 1.
- Finkielkraut A.: *Porażka myślenia*. Warszawa 1992, Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Giddens A.: *Socjologia*, Warszawa 2004, PWN.
- Górny G.: *Między MATRIKSEM a KRUCYFIKSEM*. Poznań 2010, „W drodze”.
- Jakubowski W., Zierkiewicz E. (red.): *Edukacyjne konteksty kultury popularnej*. Kraków 2002, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Jończy R.: *Migracje zagraniczne z obszarów wiejskich województwa opolskiego po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Wybrane aspekty ekonomiczne i demograficzne*. Opole – Wrocław 2010, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.
- Jończy R.: *Procesy migracji zagranicznych oraz przemiany w zakresie edukacji i aspiracji*. W: E. Nycz (red.): *Kędzierzyn-Koźle. Wymiary życia miejskiego na przełomie XX i XXI wieku*. Opole 2010, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.
- Kosowska-Rataj J., Nycz E. (red.): *Edukacyjny wymiar tożsamości kulturowej. Raporty z badań. Výchovně-vzdělávací rozměr kulturní identity. Zprávy z výzkumu*. Opole 2008, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.
- Kosowska-Rataj J., Nycz E. (red.): *Podmiotowość i tolerancja w społecznościach lokalnych pogranicza polsko-czeskiego*. Opole 2008, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.
- Kozołub L.: *Rodzima wieś opolska. Kultura i życie społeczne*. Opole 1998, UO.
- Krajewski M.: *Kultury kultury popularnej*. Poznań 2005, UAM.
- Leppert R., Melosik Z., Wojtasik B. (red.): *Młódzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*. Wrocław 2005, DSWE TWP we Wrocławiu.
- Łobacz M.: *„Mieć” nad „być” – uzależnienie młodzieży od posiadania aktualnym wyzwaniem dla wychowawców*. „Cywilizacja – o nauce, moralności, sztuce i religii” 2012, nr 42.
- Mariański J.: *Sekularyzacja i desekularyzacja w nowoczesnym świecie*. Lublin 2006, KUL.
- Mariański J., Smyczek L. (red.): *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*. Kraków 2008, WAM.
- Mariański J.: *Nowe wymiary zróżnicowania religijnego w Polsce*. W: A. Kojder (red.): *Jedna Polska? Dawne i nowe zróżnicowania społeczne*. Kraków 2007, WAM.

- Mariański J.: *Religia i Kościół między tradycją i ponowoczesnością. Studium socjologiczne*. Kraków 1997, „Nomos”.
- Melosik Z.: *Kultura popularna jako czynnik socjalizacji*. W: Z. Kwieciński, B. Śliwerski (red.): *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. Warszawa 2003, PWN.
- Melosik Z.: *Pedagogika życia codziennego: teoria i praktyka*. W: A. Radziejewicz-Winnicki (red.): *Edukacja a życie codzienne*. Katowice 2002, UŚ.
- Melosik Z.: *Mass media, edukacja i przemiany kultury współczesnej*. „Pedagogika Mediów” 2005, nr 1.
- Nycz E., *Podmiotowość sołtysa w procesie modernizacji wsi opolskie*. W: I. Gembalczyk (red.): *Pedagogika i jej pogranicza*. Racibórz 2007, PWSZ.
- Nycz E., *Sołtysi powiatu kędzierzyńsko-kozielskiego na tle wybranych sołectw Opolszczyzny*. W: E. Nycz, S. Senft (red.): *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie XI–XII*, Opole 2009, Instytut Śląski w Opolu.
- Nycz E.: *Dorastające pokolenie wsi śląskiej – pomiędzy dziedzictwem przodków a „fabrykowaniem” siebie*. W: Z. Glaeser, A. Nowakowska, J. Górecki (red.): *W poszukiwaniu nowej tożsamości Europy*. Bytom 2006, CSRG S.A.
- Nycz E.: *Edukacja regionalna i lokalna w kształtowaniu postaw obywatelskich na Śląsku Opolskim. Refleksje socjo-pedagoga*. W: R. Geisler, D. Marzec, A. Rosół, M. S. Szczepański (red.): *Polska szkoła: system oświatowy w procesie przeobrażeń*, Częstochowa – Katowice 1999, WSP w Częstochowie.
- Nycz E.: *Polak – Ślązak – Niemiec. Identyfikacje mieszkańców Śląska Opolskiego na początku XXI wieku*. W: R. Szwed, L. Dyczewski, J. Szulich-Kałuża (red.): *Odmiany tożsamości*. Lublin 2010, KUL.
- Nycz E.: *Pomiędzy zawodówką a liceum (z badań młodzieży szkół ponadgimnazjalnych Opola)*. *Oblicze młodego pokolenia przełomu wieków*. W: A. Śliz, O. Gwiżdż (red.), *Nasza przyszłość w Unii Europejskiej. Nadzieje i obawy młodzieży*. Opole 2003, PIN IŚ w Opolu.
- Nycz E.: *Problematyka pracy i migracji w opiniach mieszkańców pogranicza etniczno-kulturowego (komunikat z badań terenowych w Gminie Bierawa)*. W: K. Glombik, P. Morciniec (red.): *Wyjazdy zarobkowe. Szansa czy zagrożenie (perspektywa społeczno-moralna)*. Opole 2005, UO.
- Nycz E.: *Raciborski gimnazjalista '2010. Fragment fotografii zbiorowej (pomiędzy dziedzictwem przodków a „fabrykowaniem” siebie)*. W: L. Nowacka, E. Nycz (red.): *Racibórz. Dorastanie w przestrzeni miasta na początku XXI wieku*. Racibórz 2010, PWSZ w Raciborzu, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

- Nycz E.: *Współczesne identyfikacje mieszkańców pogranicza etniczno-kulturowego*. „Śląski Opolski” 2010, nr 2–3.
- Ossowski S.: *O Ojczyźnie i narodzie*. Warszawa 1984, PWN.
- Piwowarski W.: *Socjologia religii*. Lublin 1996, KUL.
- Podgórecki J.: *Psychospołeczne aspekty przedsiębiorczości*. W: E. Nycz (red.): *Przedsiębiorcy miasta. Przedsiębiorczość w mieście*. Opole 1999, Instytut Śląski w Opolu Sp. z o.o.
- Postman N.: *Zabawić się na śmierć: dyskurs publiczny w epoce show-businessu*. Warszawa 2002, Wydawnictwo Literackie Muza SA.
- Szafranec K.: *Anomia okresu transformacji a orientacje normatywne młodzieży. Perspektywa międzygeneracyjna*. W: J. Mariański (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków 2002, WAM.
- Szczepański M.S., *Regionalizm górnośląski: między plemiennością a systemem światowym*. W: A. Sułek, M.S. Szczepański (red.): *Śląsk – Polska – Europa. Zmieniające się społeczeństwo w perspektywie lokalnej i globalnej*. Katowice 1998, UŚ.
- Szczepański M.S.: *Ludzie bez ojczyzny prywatnej? Wiedza o ojczyźnie lokalnej w procesach integracji społecznej*. W: E. Nycz (red.): *Kędzierzyn-Koźle. Miasto w procesie transformacji*. Opole – Kędzierzyn-Koźle 1994, Instytut Nauk Pedagogicznych UO, Towarzystwo Ziemi Kozielskiej.
- Sztompka P.: *Socjologia zmian społecznych*. Kraków 2005, „Znak”.
- Sztumski J. (red.): *Pokolenie wygranych? Dzieci i młodzież w procesie transformacji społeczno-gospodarczej i politycznej Polski*. Katowice 2001, UŚ.
- Świda-Ziemba H.: *Permisywizm moralna a postawy polskiej młodzieży*. W: J. Mariański (red.): *Kondycja moralna społeczeństwa polskiego*. Kraków 2002, WAM.
- Yi-Fu Tuan: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa 1987, PIW.

**Borderland youth – youth in the borderland.
Selected research results from the project Interreg IIIA
implemented in the Institute of Pedagogical Sciences
of the University of Opole**

Summary

The article brings up an issue (related to research project), which concentrates on the problem of subjectivity and tolerance among the young people on the borderland of cultures. The youth is the time of defining people's own identity, however nowadays this process is difficult to be conducted in the face of global and local changes. Carried out research shows values preferred by the young people of the country region, their vision of the world and their attempt to define their own place in the society. Research was a common Polish-Czech project. The investigation group consisted of young people and local country-leaders.

Key words: young people, values, identity, cultural borderland, ethnical borderland, village.

Translated by Edward Nycz